

V souboru procesů charakterizujících budování rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR zaujímá zvláštní místo tvorba socialistického způsobu života, která je v zemědělství specificky determinována především sbližováním způsobu života dvou základních společenských tříd — dělníků a rolníků — a dále vyrovnáváním sociálně ekonomických rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem, mezi městem a venkovem. K vzájemnému sbližování družstevního rolnictva s dělnickou třídou dochází nejen v oblasti podmínek vynakládání práce, ale i v ostatních podmínkách života. Objektivním základem sociálně ekonomických přeměn probíhajících v československém zemědělství je rostoucí úroveň výrobních sil a zespolečnění výroby, což jsou v podstatě klíčové faktory měnící charakter práce a života zemědělského obyvatelstva a působící ke sbližování družstevního a všelidového vlastnictví.

K základním podmínkám, které utvářejí současný způsob života zemědělské populace patří charakter a obsah vykonávané práce, vzdělanostní a kvalifikační úroveň, charakter a kvalita bytové a občanské vybavenosti a způsob trávení volného času. Stejně jako v minulosti hrají i dnes změny v oblasti práce rozhodující roli ve formování způsobu života. Tyto změny se odrážejí i v efektu vynaložené práce a ten finálně v úrovni materiální spotřeby pracovníků v zemědělství. Vybavenost u zemědělských domácností předměty dlouhodobé spotřeby i úroveň osobní spotřeby dosahují stejné úrovně jako u pracovníků ostatních odvětví národního hospodářství.

Formování socialistického způsobu života má u zemědělské a vesnické populace řadu specifík určených především nižší úrovní procesu industrializace, životním rytmem ovlivněným přírodou, historickou genezí družstevního rolnictva i dělnické třídy ve státních zemědělských podnicích a vysokým podílem nezemědělského obyvatelstva na vesnici.

Odstranění dosud existujících sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím zahrnuje úkoly v oblasti rozvoje výrobních sil a v oblasti rozvoje způsobu života. Obě skupiny úloh jsou navzájem dialekticky propojeny.

Formování způsobu života pracovníků v zemědělství je předmětem výzkumu realizovaného v 7. pětiletce Výzkumným ústavem ekonomiky zemědělství a výživy. Uvedený výzkum se opírá o vlastní terénní šetření provedená v ČSR v r. 1980 a 1981 reprezentativní sítí tazatelů na výběrovém souboru 1021 a 917 dotazovaných a 378 respondentů ve sjednoceném souboru z obou šetření. Všechny tři soubory jsou charakterizovány vysokou mírou reprezentativnosti.[1]

(1) Podrobnější výsledky jsou publikovány v závěrečných zprávách VÚEZVŽ [Charitonová a kol. 1981; Kohn a kol. 1982; 1983]. Koncipování výzkumu a řešení některých metodických problémů bylo realizováno ve spolupráci s ÚFS ČSAV, Praha (oddělení utváření socialistického způsobu života).

Tato stať vychází z výsledků výzkumu a je orientována na některé základní aspekty formování způsobu života pracovníků v zemědělství. Jde o celkový mechanismus působení jednotlivých životních podmínek a faktorů formování životního způsobu; podrobněji jsou rozebrány oblast práce v socialistické zemědělské výrobě, oblast práce v osobním hospodářství a oblast mimopracovních aktivit a aktivit ve volném čase.

Mechanismus utváření způsobu života

Pro pochopení způsobu života zemědělské populace je důležitá znalost působení jeho determinant, které v zásadě určují možnosti i meze jeho ovlivňování (posilování, omezování, popř. kompenzace vlivu jednotlivých faktorů formování způsobu života). Strukturu komponent způsobu života a jeho determinace znázorňuje schéma 1. V našem přístupu však víceméně abstrahuje-me jak od globálních celospolečenských determinant, u nichž zatím předpokládáme, že tvoří společný základ pro celou zkoumanou populaci a nediferencují její způsob života [2], tak od osobnostních faktorů individuální psychiky. Předmětem této analýzy jsou tedy systémové vazby mezi druhým a třetím „podlažím“ schematicky znázorněné systémové pyramidy. Jde o postižení interakcí různých podmínek a determinant a jejich vlivu na jednotlivé životní projevy, jimiž je způsob života pracovníků v zemědělství charakterizován.

Jednotlivé komponenty formování způsobu života zemědělské populace tvoří (spolu s charakteristickými determinantami) určitá seskupení (bloky). Metodou faktorové analýzy bylo 39 základních indikátorů propojeno a seskupeno do 12 větších faktorových bloků (seskupení), které lze obsahově charakterizovat jedním až dvěma indikátory s největší faktorovou zátěží. Pomocí mezifaktorové korelační analýzy pak bylo určeno 6 větších oblastí působení faktorů způsobu života v jejich vzájemné závislosti i relativní izolovanosti působení (viz schéma 2).

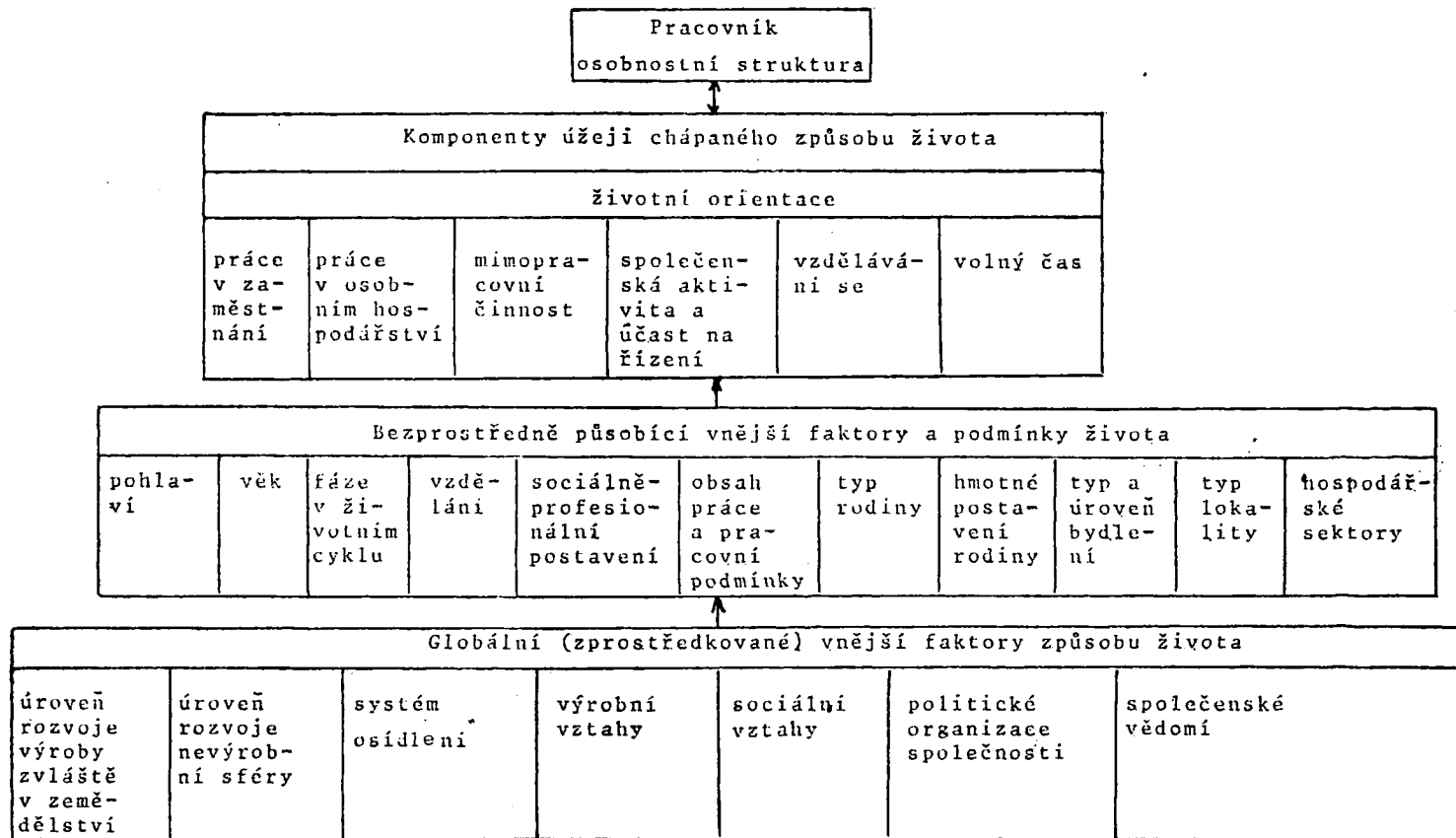
Aktivní dynamické centrum celého systému tvoří faktory, jejichž jádrem je postavení jedince v socioprofesi sféře, korelující především se složitostí, kvalifikovaností a intelektualizací práce, a s tím spojenými rozdíly ve výši vzdělání a výdělku. Komplex těchto faktorů u zemědělské populace úzce souvisí se stupněm technizace práce a její náročností, a na druhé straně s demografickými charakteristikami vyjádřenými postavením v životním cyklu. Rozdíly ve stupni složitosti, technizace, intelektualizace práce, právě tak jako difference ve výdělku a výši odměny se pak dosud projevují v rozdílech mezi mužskou a ženskou prací.

Rozdíly v socioprofesi postavení, vzdělání a výši individuálních výdělků významně ovlivňují a diferencují jednotlivé roviny a „vrstvy“ životních projevů zemědělců — jak sféru pracovních činností, tak sféru mimopracovních aktivit, způsob trávení volného času i životní orientace.

Na druhé straně se jen poměrně volně prostřednictvím podmínek profesního růstu váží na pracovní podmínky a pracovní prostředí, mezi nimiž zvlášť významné místo zaujímají hygienicko-zdravotní podmínky práce, vztahy k spolupracovníkům a vybavenost pracoviště technikou a materiálem. Takto úzce pojaté pracovní podmínky mají při formování jednotlivých rovin a vrstev způsobu života poměrně „všeobecný“ charakter působení s malým diferen-

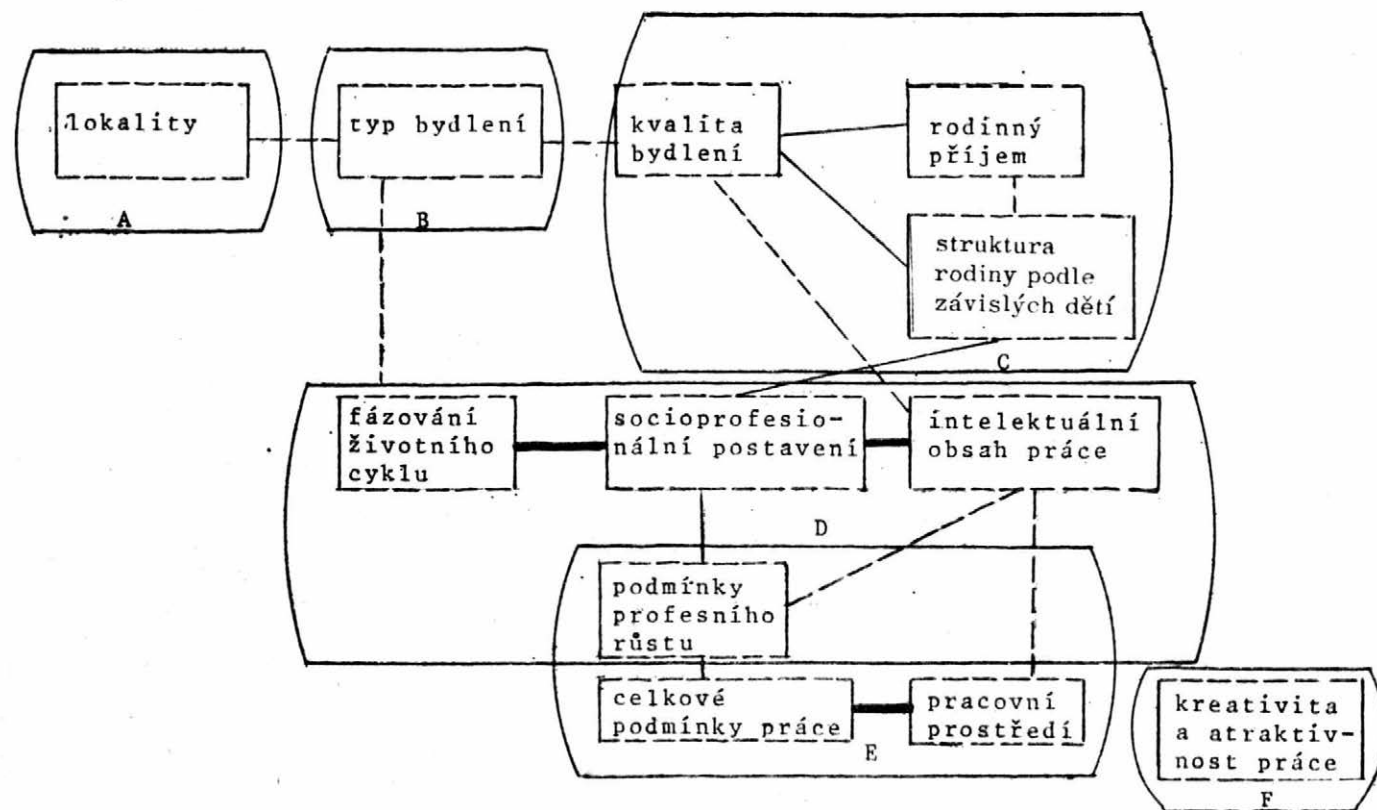
(2) V komplexněji pojaté analýze utváření způsobu života je zřejmé, že určité jeho komponenty jsou zároveň jeho vnitřními determinantami. Způsob bydlení pochopitelně ovlivňuje styl spotřeby, využívání volného času apod.

Schéma 1. Strukturální schéma komponent způsobu života pracovníků v zemědělství a jeho determinace.^{*)}

^{*)} Schéma je vypracováno s použitím: Ryvkina 1979: 93.

Schéma 2. Faktory ovlivňující formování způsobu života zemědělské populace

Vysvětlivky: síla vazeb Pearsonova korelačního koeficientu R

----	slabá	$R = 0,150 - 0,199$
— — —	střední	$R = 0,200 - 0,299$
————	silná	$R = 0,300$ a více

ciačním účinkem. Obdobně tvořivost práce a její atraktivnost působí spíše globálně a kromě vazby na intelektuální charakter práce nediferencuje ostatní komponenty způsobu života, takže v systému životních podmínek působí značně izolovaně. Uvedené pracovní podmínky a faktory ovlivňují ostatní oblasti podmínek života spíše nepřímo prostřednictvím již analyzovaných socioprofesionálních a demografických faktorů.

Do rodinného subsystému se aktivně a dynamické faktory spjaté se socio-profesní a vzdělanostní strukturou pak promítají prostřednictvím struktury rodiny podle ekonomicky činných a závislých členů rodiny, již jsou však ve svém působení značně restrukturovány. Zvláště významně se to projevuje u hmotné úrovně rodin, která je již na zmíněných dynamických faktorech prakticky nezávislá a jen minimálně diferencuje jednotlivé roviny způsobu života.

Naproti tomu životní podmínky spjaté s kvalitou bydlení (nikoli typem bydlení) spolu s vybaveností pro volný čas a (v menší míře) pro domácí práce jsou na zmíněných dynamických sociálních a demografických charakteristikách více závislé a mají též značný formativní (i diferenciační) význam pro mimopracovní sféru života a pro způsob trávení volného času.

Typ bydlení (zemědělská usedlost — rodinný domek — bytový dům) vytváří důležité materiální podmínky pro rozsah osobního hospodářství a naturální spotřeby, přes vnější věcnou podobnost s kvalitou bydlení představuje zcela odlišnou faktorovou sféru, která je ovlivněna příslušností k hospodářskému sektoru zemědělství (státní — družstevní), ale také věkem a vyšší vzdělání. Tato tradičně zemědělská sféra životních podmínek utváří relativně svébytnou oblast životních projevů vázaných na rodinné výrobní aktivity a naturální spotřebu. Jen slabě diferencuje „vrstvu“ mimopracovních aktivit a struktury volného času a téměř vůbec nediferencuje sféru životních orientací. Podrobněji se touto problematikou zabýváme ve zvláštním oddíle.

Poslední skupinou faktorů, která dotváří venkovský charakter životního způsobu zemědělské populace, jsou lokální faktory, charakterizované především velikostí sídla. Silně souvisí se zemědělským charakterem lokality (podíl zemědělského obyvatelstva) a slaběji s významem sídla, na němž je do značné míry závislá jeho komunální a občanská vybavenost, resp. místo sídla v systému sociální infrastruktury. Lokální faktory (zejména zemědělský charakter obce) významně ovlivňují typ bydlení, rozsah osobního hospodářství a naturální spotřeby. Stav zpracování výzkumu dosud neumožňuje určit vliv těchto faktorů na jednotlivé roviny způsobu života zemědělské populace.

Uvedená systémová analýza faktorů formujících životní způsob zemědělské populace upřesňuje naše poznatky o jejich působení. Koriguje jak zjednodušující redukcionistické, tak i příliš všeobecné („vše souvisí se vším“) představy o formativním vlivu jednotlivých faktorů na způsob života pracovníků v našem zemědělství. V praxi by to mělo vést k diferencovanějšímu přístupu při ovlivňování způsobu života.

Práce a formování způsobu života

Sbližovací proces mezi třídami a sociálními skupinami je mnohostranný a složitý jev projevující se ve všech oblastech způsobu života. Jeho základem je pronikání blízkých nebo stejných typů charakteru a obsahu práce do různých sociálních skupin. Nové možnosti pro kvalitativní změny ve sféře práce v této souvislosti otevírá vědeckotechnický pokrok.

Mezi základními procesy ovlivňujícími vývoj zemědělské práce v období posledních 35 let je třeba jmenovat:

- Přeměny ve vlastnických vztazích — relace mezi družstevním a státním sektorem zemědělství co do počtu pracovníků je přibližně $2/3 : 1/3$, přičemž v posledním desetiletí roste především ve státním sektoru důležitý úsek zemědělských služeb. Postupně se snižuje význam vztahu členů JZD k tzv. vnosům půdy — původnímu vlastnictví. Dnes je pouze u třetiny družstevníků tento vztah přímý, u další třetiny přenesený (zděděný) a poslední třetinu tvoří družstevníci, u nichž tento vztah vůbec neexistuje.
- V důsledku pronikání vědeckotechnického pokroku, a tedy prudkého růstu vybavenosti zemědělské práce strojními základními prostředky, je manuální zemědělská výroba ve značné míře nahrazována prací podobného typu jako v průmyslu. Tempem obnovy strojů a zařazení předstihlo zemědělství ostatní odvětví národního hospodářství, úroveň vybavenosti práce je zde však dosud nižší. Analogicky jako v průmyslu mají tyto přeměny pozitivní i negativní důsledky. Zároveň si zemědělská práce zachovává specifika související s jejím přírodně biologickým charakterem, a to opět pozitivní i negativní.
- Přeměny v dělbě práce a pracovní kooperaci — v horizontální úrovni jde o rozpad univerzálního charakteru práce rolníka na řadu parciálních pracovních činností a průnik tzv. „průběžných“ povolání průmyslového typu. Souběžně však začíná docházet i ke kombinování pracovních činností (příp. i profesí), které směřuje k celoročnímu využití pracovníků některých profesí a obohacuje obsah jejich práce. Ve vertikálním pohledu pozorujeme oddělování výkonné práce od řídicí, nastolující problém změněných podmínek účasti pracujících na řízení, zatím zcela nedostatečně řešený prosazováním opačné tendence — obohacováním výkonné práce o prvky samostatného rozhodování. Typickým jevem zemědělské práce je přežívající výrazná dělba na „mužské“ a „ženské“ profese.
- Vývoj pracovní kooperace směřuje ke stále složitějším typům technického a technologického zprostředkování. Spolu se specializací pracovní činnosti pak nezřídka dochází ke ztrátě přehledu o konečných výsledcích výroby a k zeslabení pocitu možnosti ovlivnit je, což může mít negativní dopad na identifikaci pracovníků se zemědělskou organizací. Proto vzrůstá význam primárního pracovního kolektivu jako těžiště rozhodování a účasti na řízení, jako bezprostředního sociálního prostředí práce, formujícího pracovní i životní postoje a projevy.
- S měnícími se nároky na práci se mění i požadavky na kvalifikaci pracovníků. Ve změněných kvalifikačních požadavcích se promítají postupující profesionalizace a specializace zemědělských povolání, pronikání původně nezemědělských povolání, požadavky širšího profilu a adaptability pracovníků na měnící se podmínky zemědělské práce a stále kratší cykly zavádění inovací.

Objektivní tendence vývoje zemědělství se promítají do změn obsahu zemědělské práce i subjektivního prožívání změn v obsahu práce. Dříve než se budeme věnovat těmto otázkám, zastavíme se u základní otázky — časové dimenze životních podmínek zemědělské populace.

Délka roční pracovní doby v zemědělství, zvláště pak v JZD, je v průměru větší než v jiných odvětvích národního hospodářství (ve srovnání s průmyslem a stavebnictvím přibližně o 300 hodin na pracovníka), přestože u družstevních rolníků došlo k jejímu nejvýraznějšímu zkrácení v období let 1967 až 1980. Přitom na jedné straně je dokonce žádoucí prodloužení roční pracovní doby u manuálních pracovníků v rostlinné a přidružené výrobě, aby mohli být celoročně využiti. Na druhé straně je vyrovnání délky roční pracovní

doby společenskému průměru těžko řešitelné u traktoristů, kombajnérů, řidičů nákladních aut, závozníků a pracovníků v živočišné výrobě. Při zachování dosavadního tempa zkracování pracovní doby by se dnešní úrovně průmyslu dosáhlo až za 13 let u posledně jmenované skupiny profesí, u dalších je perspektiva daleko méně příznivá.

Z hlediska životního způsobu považujeme za důležitou skutečnost, že družstevní rolníci věnují více svého času nejen práci v zaměstnání, ale také ostatním pracovním činnostem, především pak práci v osobním hospodářství. Tohoto celkově většího rozsahu všech pracovních činností (ve srovnání s dělníky a zaměstnanci) dosahují tím, že podstatně více pracují ve dnech pracovního klidu.

Při uvažování o perspektivách sbližovacích tendencí v oblasti časových dimenzí práce zůstávají otevřené především dvě otázky:

- organizace a řízení práce, rezerva pracovních sil pro řešení problémů dlouhé pracovní doby některých profesních skupin,
- vývoj práce v osobním doplňkovém hospodářství (oblíba—nutnost), zejména u mladší zemědělské populace.

Současná fáze vývoje obsahu práce v zemědělství navozuje určité, s různou mírou se prosazující trendy, které mají v individuální rovině práce zatím rozporný výsledný vliv. Globálně a poněkud zjednodušeně můžeme říci, že technizaci zemědělské práce doprovází snižování pocitu její rozmanitosti, možnosti samostatně rozhodovat, někdy i zajímavosti. Žádoucí kompenzace specializovanou odborností a rozvojem polyprofesionality je teprve v počátcích. Zmenšení fyzické namáhavosti práce střídá zvýšení smyslové, nervové, v případě některých profesí i duševní náročnosti. Zároveň se zvyšuje pracovní tempo a hmotná odpovědnost. Pozitivním jevem je zvyšování nároků na znalosti, na důležitost nabývají otázky kvalifikace a problematika jejího využívání, možnosti samostatného rozhodování, tvořivosti a rozmanitosti práce. Tyto prvky se začínají globálněji prosazovat teprve v souvislosti se změnami kvalifikovanosti práce a můžeme je považovat za dílčí progresivní změny v obsahu práce. V dalším textu je budeme označovat termínem progresivita obsahu práce.

Nejtypičtějšími a nejrozšířenějšími však zůstávají stále ty prvky zemědělské práce, které se vyskytují tradičně a nejsou příznivé — fyzická namáhavost, vysoké pracovní tempo, specifická pracovní doby.

Základní rozdíly v charakteru a obsahu práce v zemědělství se prosazují zejména prostřednictvím profesní struktury, která do značné míry subsumuje i vlivy vzdělání, věku, pohlaví a postavení v řízení. Větší progresivitu obsahu práce pak lze přisoudit (v pořadí) — nemanuálním pracovníkům, mechanizovaným dělnickým povoláním (traktoristům, kombajnérům, řidičům, opravářům, pracovníkům v dílnách a v některých typech přidružené výroby), pracovníkům v živočišné výrobě; nejmenší progresivitu obsahu práce vykazují manuální pracovníci v rostlinné výrobě a ostatní manuální pracovníci.

Prvky zemědělské práce mající regresivní charakter (fyzická namáhavost, vysoké pracovní tempo a nepříznivé časové podmínky práce) jsou v různých typech zemědělské práce obsaženy v různé míře. Stanovení pořadí profesních skupin podle jejich výskytu „en bloc“ je obtížné. Zejména časové nároky práce jsou velmi vysoké, a to jak u nemanuálních pracovníků, traktoristů, kombajnérů a řidičů, tak u manuálních pracovníků v rostlinné výrobě (sezónnost, dlouhá denní pracovní doba, omezené možnosti čerpání dovolené), a také u pracovníků živočišné výroby, u nichž je zase problémem časný začátek práce a nevhodný týdenní pracovní režim.

Kvalifikovanost práce, kvalifikace pracovníků a její využití, na něž jsou významně vázané výkonové pracovní orientace a celková společensko-politická aktivita, jsou pouze zdánlivě jednoduché otázky. Relativně krátké období hlubokých přeměn zemědělské práce, podstatné změny v zemědělském učňovském školství a na druhé straně vysoký průměrný věk zemědělské populace, získávající dříve kvalifikaci pouze praxí, často nedovolují dělat závěry o shodě potřeby vykonávané práce s dosaženou kvalifikací pracovníků na základě jejich subjektivních odhadů. V každém případě však lze říci, že požadavky na vzdělání na pracovních a funkčních místech v zemědělství jsou zatím na poměrně nízké úrovni a pocit nedostatečného vzdělání pro práci není rozšířeným jevem.

Z našich šetření vyplývá, že pracovníci v zemědělství považují za další citelné nedostatky v pracovních podmínkách a prostředí především úroveň fyzikálních podmínek na pracovištích, zdravotní péči, včetně prevence chorob z povolání, řešení bezpečnosti a rizikovosti práce, vybavenost pracovišť ze zdravotně hygienického hlediska a celkovou kulturnost pracovního prostředí. Na druhé straně jako příznivé, resp. příznivě se vyvíjející, můžeme označit odměnu za práci v JZD (byť často dosahovanou za cenu prodloužení pracovního času), mezilidské vztahy na pracovištích, dojíždění do zaměstnání.

Teprve v rovině subjektivního hodnocení práce můžeme najít odpověď na otázku, jak a nakolik jsou objektivní změny charakteru a obsahu práce reflektovány jednotlivými skupinami zemědělských pracovníků. Výsledky našich výzkumů z let 1970—1980 zcela jasně hovoří o reflexi poklesu výskytu převážně ruční práce a růstu její mechanizovanosti. Tuto skutečnost sice doprovází objektivní snížení fyzické námahy při práci, avšak celkově nižší úroveň fyzické námahy je dnes zemědělskými pracovníky prožívána negativněji než dříve. Vyšší vzdělanost u zemědělské populace vede k častějšímu pocitu, že zaměstnání neposkytuje dostatek možností uplatnit dosažené vzdělání a samostatně rozhodovat. Citlivě postihnout vývoj rozmanitosti práce v rovině prožívání je velmi problematické, především pak rozporné co do hodnocení jednotlivými profesními skupinami. Zvyšování smyslové a nervové zátěže práce, pracovního tempa a hmotné odpovědnosti jsou prvky práce, které se v souvislosti s růstem její technické vybavenosti vyskytují častěji, přičemž většinou nejsou přijímány příznivě. Zvyšování duševní náročnosti práce je přijímáno příslušníky dělnických povolání většinou negativně. V průměru nezměněn zůstal podíl těch, kteří považují vykonávanou práci za zajímavou.

Obecně jsou uznávány především hodnoty práce související s jejím širším společenským zakotvením. Při spojení s konkrétně prožívanými nedostatky v práci a jejich podmínkách dostáváme obraz nejzávažnějších momentů při tvorbě pozitivních pracovních motivací:

- řešení otázek pracovního prostředí (zejména fyzikální a zdravotně hygienické podmínky);
- ekonomické podmínky práce (nejen možnost dobrého výdělku, ale i společenská spravedlnost při ocenění pracovních schopností a podaného výkonu);
- zajímavost práce, možnost uplatnění výkonové orientace a její ocenění.

Mezi obecně uznávané hodnoty patří i dobrá úroveň vertikálních a horizontálních mezilidských vztahů na pracovišti, u tohoto aspektu práce však převládá spokojenost.

V závislosti na profesní struktuře se mezi pracovními orientacemi objevují i další, již specifické, ale statisticky významné. U nemanuálních profesí je to

orientace na sebevzdělávání, zvyšování kvalifikace, řešení složitých pracovních situací a důraz na dobrou pracovní perspektivu v závislosti na schopnostech (ne na délce zaměstnání). Pro pracovníky mechanizovaných zemědělských a „průběžných“ povolání je typická orientace na důkladnou řemeslnou zručnost a individuální ovládnutí specializované práce s prvky možností samostatného rozhodování, na pracovní postup v závislosti na schopnostech, požadována je však i možnost vedlejších příjmů a péče o pracovníky. Tradiční zemědělská povolání v rostlinné a živočišné výrobě se vyznačují vyšší orientací na pracovní kolektivismus (obecně), výdělek a rekreaci (živočišná výroba), pracovní prostředí a řemeslný fortel (rostlinná výroba).

Prožívání práce je těsně spjato s jejím charakterem a obsahem. Nejvíce diferencujícím faktorem spokojenosti s prací v konkrétní profesi i v zemědělství jako celku je úroveň tradičních podmínek zemědělské práce, které ovšem v této souvislosti působí spíše negativně. Dá se však očekávat, že v souvislosti s vývojem kvalifikovanosti práce a vzdělanosti zemědělské populace budou postoje k práci stále pozitivněji ovlivňovány takovými momenty uspokojení, jako jsou kreativita a seberealizace.

Důraz na seberealizační aspekty práce je spojen s vysokou výkonovou orientací a je frekventovanější u mužů, nemanuálních pracovníků, u lidí středního věku, u kvalifikovaných, kteří mají dostatečnou možnost tuto kvalifikaci uplatnit a u osob s vyšší úrovní pracovních příjmů. Naproti tomu u nejmladší části mužské zemědělské populace, u pracujících v mechanizovaných dělnických povoláních, u vyučených a častěji u těch, kteří nepracují v oboru vyučení, převažuje orientace na práci jako na prostředek k dosažení vyšší hmotné úrovně. Nejnížší pracovní výkonovou orientaci spolu s preferencí mimopracovního a volného času vykazují ženy nejmladších a nejstarších věkových skupin, nekvalifikovaní pracovníci s nízkými výdělky.

Oddíl o práci můžeme uzavřít uvedením základních souvislostí mezi oblastí práce a ostatními životními podmínkami a projevy. Vyšší progresivita obsahu práce, zhodnocovaná v pozitivnějším vztahu k práci a vyšší výkonové orientaci, je doprovázena zmenšováním osobního hospodářství, zlepšováním kvality bydlení, náročnějším, rozmanitějším prožíváním volného času, zmenšováním privatizace volnočasových aktivit (projevující se zejména vyšším zastoupením společensko-politických aktivit) a zvyšováním orientace na nemateriální životní hodnoty.

Osobní hospodářství a formování socialistického způsobu života

Osobní doplňkové hospodářství tvoří důležitou historicky přechodnou formu zemědělské malovýroby, která ovlivňuje způsob života jak družstevních rolníků, tak pracovníků státního sektoru zemědělství, ale i pracovníků jiných odvětví národního hospodářství a důchodců žijících na venkově.

Jak ukazují údaje z časových rozpočtů z r. 1979–80 za ČSR, má práce v osobním hospodářství relativně největší význam v životě družstevních rolníků, kde tvoří 4,5 % celkového časového fondu, což v průměru znamená jednu hodinu denně na osobu (u důchodců 4,2 %, u dělníků 1,7 %). Relativně vysoký podíl práce v osobním hospodářství je však charakteristický pro celou venkovskou populaci (4,3 % u mužů a 3,3 % u žen) [Výsledky, 1980]. Ovšem v úhrnném časovém fondu věnovaném práci v osobním hospodářství pokrývá zemědělská populace (vzhledem k svému malému počtu) pouze 16–17 % tohoto fondu (důchodci představují 36 % a dělníci 32 %). Hlavním nositelem práce v osobním hospodářství tedy není ekonomicky aktivní zemědělská po-

Tabulka 1. Podíl malovýroby na zemědělské výrobě členských států RVHP v r. 1981 (v %)

Členské státy RVHP:	ČSSR	BLR	MLR	SSSR	RSR	NDR*)	PLR
Zemědělská půda	6,8	9,5	13,1	1,8	9,5	8,8	76,8
Stavy: skotu	3,8	22,3	22,4	20,2	38,8	0,8	77,2
krav	4,0	29,9	27,8	30,5	45,8	0,3	86,9
prasat	9,0	17,7	50,5	19,4	29,2	2,9	75,8
prasnic	1,6	16,3	54,1	15,3	17,7	0,9	81,6
ovcí	38,0	38,0	14,4	62,8	48,4	11,0	62,8
Výroba: obiloviny	3,7	12,3	11,4	1,4	14,0	2,0	80,2
cukrovka	0,1	0,3	1,2	0,0	5,8	0,0	80,9
brambory	16,5	51,3	64,9	61,5	60,3	5,6	95,0
zelenina	38,9	28,7	52,4	34,9	40,5	25,8	96,3
ovoce	52,5	36,1	53,9	43,1	47,0	50,7	94,2
maso	9,3	40,0	—	30,5	39,1	—	65,3
mléko	4,2	26,5	28,3	28,4	59,8	0,4	86,4
vejce	40,7	55,1	63,3	31,4	56,1	19,4	95,0

Pramen: *Národní hospodářství členských zemí RVHP — ročenka*. Moskva, Sekretariát RVHP 1982.

*) Bez záhumenkového hospodářství, které se zde zahrnuje do družstevního sektoru.

pulace, nýbrž důchodci a nezemědělské obyvatelstvo žijící na venkově. (Obyvatelé venkovských obcí do 2000 obyvatel se na ní podílejí 55 %.) (3)

Jak ukázal náš výzkum, většina pracovníků v zemědělství má osobní hospodářství menšího rozsahu: 2,3 % dotazovaných neužívá žádnou půdu, 47,2 % dotazovaných má pouze malou zahrádku, 30,6 % velkou zahradu, 20 % má záhumenek (ornou půdu). Zatímco drobná hospodářská zvířata vlastní 85 % respondentů, střední (prasata, ovce apod.) vlastní 57 % a velká (skot, koně) již pouze 11 % dotazovaných. Zhruba 15—20 % dotazovaných nemá osobní hospodářství a nevyrábí zemědělské výrobky. Celkově převládá naturální výroba pro vlastní spotřebu. Pouze zhruba jedna pětina dotazovaných část produkce prodává, z nich pouze 1,3 % vyrábějí převážně na prodej.

Osobní hospodářství má vysloveně rodinný charakter. Zpravidla se na něm podílí větší část členů rodiny, i když v rozdílné míře. Rodinná výrobní kooperace a dělba práce pak přirozeně ovlivňují dělbu jiných činností v rodině.

Více než dvě třetiny dotazovaných musí v osobním hospodářství pracovat

(3) Současné oživení zemědělských malovýrobních aktivit u zemědělské i nezemědělské populace je třeba vidět v historickém kontextu. V průběhu šedesátých a zejména sedmdesátých let došlo k jejich podstatnému snížení. Počet záhumenek klesl na polovinu, rozsah zemědělské půdy obhospodařované v osobním hospodářství dokonce na 27 %, stavy hospodářských zvířat poklesly u skotu na 30 % a u prasat na 44 %. To se v sedmdesátých letech projevilo také výrazným poklesem naturální spotřeby, jejíž nejnižší bod (1977) činil ve srovnání s r. 1965 v domácnostech dělníků 88,2 bodů a v domácnostech družstevních rolníků dokonce jen 51,8 bodů. Oživením výroby v osobním hospodářství v posledních letech se tento pokles zemědělské výroby v osobním hospodářství zastavil a ve srovnání s její nejnižší úrovní došlo k značnému zlepšení. Ve většině ukazatelů však nedosahuje úrovně roku 1977. Osobní hospodářství hraje u nás i v měřítku národního hospodářství pouze malou, pomocnou roli. I když jeho podíl na produkci některých zemědělských výrobků je významný, jeho rozsah je ve srovnání s ostatními zeměmi RVHP nejmenší (Viz tabulka 1).

denně, 16 % jednou až dvakrát týdně, 9 % jen zřídka a 7 % v osobním hospodářství vůbec nepracuje. Denní práce v osobním hospodářství vytváří u většiny zemědělců značnou vázanost na komunitu a domov, snižuje variabilitu životních projevů v mimopracovním a volném čase, zejména pak nepříznivě ovlivňuje způsob trávení dovolené. Rozsah časového zatížení prací v osobním hospodářství je silně závislý na velikosti osobního hospodářství. Není s ním však totožný. Lze říci, že způsob života zemědělců je více ovlivněn rozsahem času věnovaného osobnímu hospodářství než rozsahem osobního hospodářství.

Práce v osobním hospodářství je převážně hospodářsky motivovanou činností. Hlavní motivací jsou praktické potřeby dobrého zásobování čerstvými potravinami a hospodárného využití zbytků potravin. Dále, hlavně u starších pracovníků, je rozšířen zvyk, ustálená potřeba tuto práci vykonávat. Zvýšení příjmů je prvořadým motivem jen u necelých 30 % respondentů. Pouze u menší části — zhruba 20 % — respondentů lze o této činnosti hovořit jako o koníčku. Je zřejmé, že tento podíl je silně variabilní podle zaměření osobního hospodářství. Například u pěstitelů vinné révy jde navíc o celý komplex životních projevů spojených s výrobou, ale i konzumací vína, který tvoří dodatečnou motivační sféru pro práci v osobním hospodářství. Okolnost, že práce v osobním hospodářství znatelně zužuje sféru volného času, není příliš silným demotivačním faktorem.

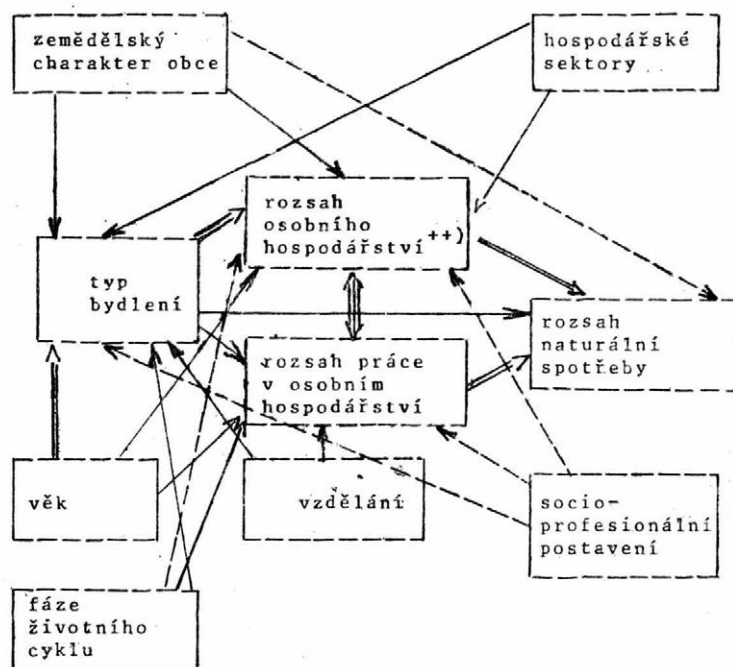
Osobní hospodářství a na něj navazující rozsah naturální spotřeby utváří v systému faktorů způsobu života zemědělské populace (viz schéma 2) vlastní podsystém (viz schéma 3). Pro diferenciaci osobního hospodářství má rozhodující význam typ bydlení (zemědělská usedlost — rodinný domek — bytový dům), jímž jsou dány jeho materiálně technické podmínky. Život zemědělské populace tak ovlivňuje propojení dvou základních procesů: procesu pronikavého rozšíření bytové výstavby a obnovení bytového fondu ve venkovských sídlech a procesu oživení osobního hospodářství. Potřeby osobního hospodářství výrazně usměrňují bytovou výstavbu, dostávají se do rozporu s reálnými podmínkami i hledisky ekonomické a urbanistické optimalizace bytové výstavby ve venkovském prostoru, vstupují do těchto hledisek jako korektiv a vyžadují komplexní přístupy k řešení bytové výstavby na vesnici.

Rozsah osobního hospodářství není dále diferencován velikostí či významem venkovských sídel, nýbrž pouze jejich zemědělským charakterem (podílem zemědělské populace). Ukazuje to na patrnou genetickou vazbu osobního hospodářství, zejména v jeho rozvinutější podobě, na tradičně zemědělský prvek na vesnici. Až dosud na jeho rozsah (nikoli již na rozsah času věnovaného malovýrobním aktivitám) významně působily rozdíly v podmínkách jeho provozování v družstevním a státním sektoru zemědělství a také poněkud odlišná struktura, hlavně věková, pracovníků státního sektoru. Současný vývoj směřuje k přiblížení těchto podmínek (i zájmu o rozšíření osobního hospodářství) v státním sektoru úrovni družstevního sektoru.

Rozsah osobního hospodářství spolu s typem bydlení rozhodujícím způsobem ovlivňuje a diferencuje rozsah naturální spotřeby. Aktivita v osobním hospodářství a v dalším zpracování produktů určených pro naturální spotřebu vytvářejí relativně svébytnou sféru života, která má jen poměrně malé průměry do ostatních sfér a „vrstev“ životního způsobu zemědělců.

Výrazný diferencující vliv mají některé osobní sociodemografické faktory. Pracovníci ve vyšším věku, s nižším vzděláním, v tradičních profesích mají v průměru větší osobní hospodářství a věnují mu více času než pracovníci s opačnými hodnotami těchto proměnných. Avšak přání nebo záměry, pokud jde o zahájení zemědělské malovýroby nebo rozšíření osobního hospodářství,

Schéma 3. Subsystem faktorů ovlivňujících rozsah osobního hospodářství a naturální spotřeby⁺⁺⁾

Vysvětlivky: +) souvislost v mírách Pearsonova korelačního koeficientu

slabá (0,15 - 0,19)	----->
střední (0,20 - 0,29)	=====>
silná (0,30 - 0,50)	=====>
velmi silná (nad 0,50)	=====>

++) Jde o agregovaný index vytvořený ze znaků charakterizujících rozsah osobního hospodářství.

ukazují na mírnou tendenci k rozevírání sociálního „vějíře“ aktivně participujících na osobním hospodářství, k „zevšeobecnění“ této aktivity.

Rozsah osobního hospodářství je prakticky nezávislý na jednotlivých charakteristikách práce vykonávané v zaměstnání. Teprve v komplexu profesí, do nichž vstupují základní sociální a demografické charakteristiky, se závislost projevuje v tom, že u příslušníků nemanuálních a mechanizovaných profesí je rozsah osobního hospodářství a hlavně pracovní participace na něm menší než u nositelů tradičních zemědělských profesí. Není závislý na výši

individuálního výděлку ani na hmotné úrovni rodiny a vybavenosti domácností. Skutečnost, že hmotná úroveň rodin zemědělců není diferencována (nikoliv ovlivňována) rozsahem osobního hospodářství, lze vysvětlit především restructurační silou působení struktury rodiny podle ekonomicky aktivních a závislých členů na její hmotnou úroveň.

Zde přecházíme k vlivu osobního hospodářství na sféry a „vrstvy“ způsobu života, které přesahují vlastní oblast zemědělské malovýroby a naturální spotřeby.

Rozsah mimopracovního a volného času pracovníků v zemědělství je všeobecně (v průměru o 1 hodinu denně) zkracován prací v osobním hospodářství. Zatímco rozsahem osobního hospodářství, který tvoří rodinnou charakteristiku, není příliš diferencován, je významně diferencován rozdílnou individuální pracovní zátěží v osobním hospodářství. Naznačuje to, že tíha osobního hospodářství i jeho další sociální důsledky jsou v rodinách zemědělců nerovnoměrně distribuovány.

Rozsah času věnovaný domácím pracím ženského typu — vaření, úklidu apod. — je na velikosti osobního hospodářství nezávislý. Rozsah času věnovaný „mužským“ pracím, jako je údržba domku, auta apod., však s velikostí osobního hospodářství roste.

Rozsah volného času je pak na velikosti osobního hospodářství jen slabě závislý. Významněji se však zmenšuje v důsledku vyšší pracovní účasti zemědělců v osobním hospodářství.

S vyšší pracovní aktivitou v osobním hospodářství mírně klesá stupeň kulturních aktivit, významněji pak stupeň aktivit, které jsou ovlivňovány věkem (kino). Rozsah osobního hospodářství ani míra práce v tomto hospodářství však prakticky nediferencují strukturu zájmových aktivit a — proti očekávání — ani strukturu společenských aktivit (návštěva známých, sousedů, restaurace apod.). Místní a časová vázanost na osobní hospodářství se projevuje poměrně častým trávením dovolené nebo její značné části prací doma, odpočinkem doma, někdy není dovolená ani vybírána. Zatímco z celku zemědělské populace takto s dovolenou hospodaří 64 % všech respondentů, z těch, kteří v osobním hospodářství pracují denně, je to 69 % a z těch, kteří v něm nepracují, pouze 45 %.

Rozsah osobního hospodářství a práce v něm významněji neovlivňují (nediferencují) strukturu životních orientací, včetně orientace na práci v zaměstnání.

Vliv osobního hospodářství na jednotlivé sféry a „vrstvy“ životních projevů má převážně „všeobecný“, nediferencovaný charakter. Takto působí zejména rozsah osobního hospodářství jako rodinná charakteristika. Diferencovaněji působí již jako individuální charakteristika — rozsah pracovní účasti v osobním hospodářství. Osobní hospodářství má tedy pouze dílčí vliv na životní projevy zemědělské populace, jen v omezené míře přesahuje vlastní sféru rodinné malovýroby a naturální spotřeby a výrazněji utváří pouze tu část života, kterou pracovníci v zemědělství prožívají v rodině.

Mimopracovní a volný čas

Mimopracovním a volným časem pracovníků v socialistickém zemědělství se zabýváme především ze dvou hledisek. Prvním je časový rozsah celkové mimopracovní doby a podíl volného času, druhým je obsah a struktura činností, které jsou v mimopracovním a volném čase vykonávány. Na základě empirických údajů se snažíme zachytit nejdůležitější vztahy, charakteristiky a tendence, které se v této oblasti života projevují.

Mimopracovním časem rozumíme veškerý čas, který má pracovník po skon-

Tabulka 2. Struktura činnosti mužů a žen v pracovních dnech a dnech pracovního volna celkem
(časový rozsah v minutách)

Druh činnosti	Osoby celkem*)	Celkem v tom			Muži celkem	Muži v tom			Ženy celkem	Ženy v tom		
		dělníci	zaměstnanci	družstevní rolníci		dělníci	zaměstnanci	družstevní rolníci		dělníci	zaměstnanci	družstevní rolníci
Práce v hlavním zaměstnání	242	248	328	370	289	264	346	402	200	326	314	334
Práce v osobním hospodářství	33	29	13	65	39	37	20	70	27	19	8	59
Obsluha a údržba domácnosti	162	130	145	141	71	65	71	53	244	223	206	241
Péče o děti	22	17	22	15	10	11	14	9	32	24	28	23
Domácí práce celkem	184	147	167	156	81	76	85	62	276	247	234	264
Zájmové aktivity	43	32	42	18	47	35	47	18	41	28	38	19
Sociální kontakty	48	44	47	36	48	46	49	38	48	41	45	33
Návštěva pohostinství	9	12	6	11	15	19	8	20	3	3	4	1
Veřejná a politická činnost	10	6	18	6	14	8	27	9	6	3	10	2
Účast na kultuře	142	135	134	116	161	152	154	137	124	111	117	93
Ostatní činnost	25	19	15	22	26	20	18	22	24	17	12	23
Činnosti mimopracovního času celkem	277	248	262	209	311	280	303	244	246	203	226	171

Pramen: Výsledky výběrového šetření o využití času v r. 1979—1980 v ČSSR. Část tabulky. (Velikost sledovaného souboru: 34 871 osob.)

*) V údajích „celkem“ jsou kromě dělníků, zaměstnanců a družstevních rolníků zahrnuty další skupiny, učni, studenti, důchodci.

čení pracovní doby v zaměstnání k dispozici; volným časem rozumíme tu jeho část, která — po splnění všech osobních, rodinných, společenských povinností a biologicko-fyziologických potřeb — zbývá na zájmové a odpočinkové činnosti a s níž může každý nakládat podle svého uvážení.

Časové podmínky práce v zemědělství se podstatně liší od těchto podmínek v jiných typech zaměstnání v ostatních odvětvích národního hospodářství. Družstevní rolníci, kteří tvoří asi dvě třetiny pracovníků v zemědělství, mají ve srovnání s dělníky a zaměstnanci nejvyšší časový rozsah pracovní činnosti, a to jak v hlavním zaměstnání (v průměru 26 % z denního časového fondu 24 hodin), tak v osobním doplňkovém hospodářství (v průměru 65 min. denně, tj. 4,5 % časového fondu). Veškeré pracovní činnosti (včetně přesčasů, vedlejších pracovních činností apod.) u nich zaujímají 36,9 % časového fondu, zatímco u dělníků 30,9 % a u zaměstnanců pouze 28,5 % časového fondu. Časový rozsah práce žen v zemědělství je sice nižší než u mužů, ale ve srovnání s dělnicemi a zaměstnankyněmi je vyšší, a to jak v hlavním zaměstnání, tak v osobním doplňkovém hospodářství.

Příznivou charakteristikou je množství času, které družstevní rolníci věnují cestě do práce a zpět; v průměru činí 31 min. denně oproti 45 minutám u dělníků a 39 minutám u zaměstnanců. Značné rozdíly v rozsahu a struktuře mimopracovního času jsou mezi jednotlivými sociálními skupinami. Na mimopracovní činnosti zbývá u družstevních rolníků 63,1 %, u zaměstnanců 71,5 % a u dělníků 69,1 % časového fondu. Kolem 40 % časového fondu je u všech skupin věnováno uspokojování biologicko-fyziologických potřeb, především spánku, a další značná část — 10—12 % — obsluze a údržbě domácnosti, včetně péče o děti.

Činnosti, které lze zahrnout do sféry volného času, zaujímají u družstevních rolníků 14,5 % časového fondu (3,48 hod.), u zaměstnanců 18,1 % (4,36 hod.) a u dělníků 17,2 % (4,13 hod.).

Ve struktuře činností mimopracovního času se družstevní rolníci přibližují dělníkům a obě tyto skupiny se poněkud odlišují od zaměstnanců. Ve srovnání se zaměstnanci věnují družstevní rolníci i dělníci méně času veřejné a politické činnosti a sebevzdělávání. Družstevní rolníci se méně věnují i zájmovým činnostem a volnočasovým aktivitám vůbec, větší podíl času, zejména u zemědělských žen, zaujímají práce v domácnosti a v osobním hospodářství. Existují zřejmě dva hlavní důvody, jimiž lze značný rozsah činností v domácnosti a v osobním hospodářství vysvětlit. Jedním je určitá preference těchto činností (řadu velmi frekventovaných aktivit lze totiž obtížně zařadit, mohou představovat právě tak činnosti nutné jako odpočinkové, např. šití, pletení, drobné opravy, práce na zahrádce apod.). Je pravděpodobné, že tyto činnosti by zemědělské pracovníky vykonávali sami i v tom případě, že by měli možnost použít služeb.

Na druhé straně je známou skutečností, že oblast vybavenosti a služeb na venkově není na uspokojivé úrovni, proto značná část mimopracovního času připadá na zajišťování nákupů, přípravu pokrmů, praní prádla, opravy oděvů apod. Mimopracovní a volný čas zemědělských pracovníků je převážně orientován na rodinu, domácnost, obec a blízké okolí. Trávení volných sobot a nedělí mimo domov není běžné, má spíše charakter občasných návštěv.

Mezi činnostmi volného času převažují méně náročné oddechové aktivity, ruční práce, drobné práce kolem domu a zahrady a odpočinek. Nejrozšířenější činnosti v pracovních dnech i ve dnech pracovního volna je sledování televize,

dále převládá četba novin a časopisů, vycházky do přírody a u žen hlavně ruční práce. Náročnějším činností a návštěvám kulturních podniků je věnováno podstatně méně času. Koncerty vážné hudby, opery, činohry, muzea nebo výstavy uměleckých děl jsou navštěvovány výjimečně, neboť příležitostí není mnoho a pro hromadné zájezdy jsou voleny spíše operety, revue, sportovní utkání apod., o něž je větší zájem. Častější návštěvnost je zaznamenána pouze u filmových představení. Způsob trávení volného času je determinován specifickými rysy venkovského života. Na vesnici je mnohem větší společenská kontrola, ale zároveň i více příležitostí pro sousedskou výpomoc a přátelské kontakty. Pro řadu venkovských rodin znamená příbuzenské a sousedské zázemí v obci z ekonomického i sociálního hlediska silný stabilizační moment.

Struktura i obsah mimopracovního a volného času se mění hlavně s věkem, rodinným stavem a počtem nezaopatřených dětí. Každá etapa života ovlivňuje i charakter vzájemných vztahů mezi lidmi.

Mladí lidé preferují častější sociální kontakty, mají zájem o aktivnější trávení volného času, chtějí cestovat. Po založení rodiny je i volný čas podřízen nárokům, které na člověka klade domácnost, péče o děti apod. Intenzita společenské aktivity a kontaktů se mění a přesouvá do sféry užšího rodinného a příbuzenského okruhu. S rostoucím věkem sílí tendence k určité uzavřenosti a soběstačnosti rodiny, k budování materiálních a sociálních jistot, k orientaci na práci, domácnost, osobní hospodářství, bez větších ambicí na uplatnění mimo tyto oblasti.

* * *

V životním způsobu zemědělských pracovníků se projevuje mnoho různých vlivů — náročnost zemědělské práce se sezónními výkyvy, nižší občanská vybavenost vesnice, užší škála příležitostí k mimoškolní kulturní a sportovní výchově, méně možností pro aktivní trávení volného času i vliv tradice. Na druhé straně rozšířením sítě veřejných dopravních prostředků, masovým rozšířením osobní automobilové dopravy, rozhlasu a televize mizí izolovanost vesnice. Do každodenního života se promítají městské vzory v bydlení, odívání, materiálním standardu domácností i v požadavcích na společenský a kulturní život, se všemi pozitivními i negativními důsledky. Specifičnost mimopracovního a volného času zemědělských pracovníků je převážně určována možnostmi, které vesnice poskytuje. Cílem vyrovnávání mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi městem a vesnicí není nivelizace životních podmínek obyvatelstva, ale odstranění neopodstatněných rozdílů ve společenské, osobní i kulturní spotřebě a stabilizování takových modelů života na vesnici, které by odpovídaly současnému rozvoji výrobních a společenských vztahů.

Literatura

- Hronský, F. — Suchý, J. a kol.: *Socialistický způsob života. Otázky teorie a praxe*. Bratislava, Pravda—Svoboda 1979.
- Charitonová, V. a kol.: *Charakteristika dosaženého stupně rozvoje socialistického způsobu života v zemědělství a na venkově*. Průběžná závěrečná zpráva, Praha, VÚEZVŽ 1981.
- Charvát, F. — Linhart, J. — Večerník, J.: *Sociálně třídní struktura Československa*. Praha, Horizont 1978.
- Filipcová, B. — Filípec, J.: *Různoběžky života*. Praha, Svoboda 1976.
- Filipcová, B. — Filípec, J.: *Socialistický způsob života — skutečnost i program*. Praha, Horizont 1980.
- Kohn, P. a kol.: *Návrhy na formování socialistického způsobu života pracovníků v zemědělství*. Průběžná závěrečná zpráva. Praha, VÚEZVŽ 1982.
- Kohn, P. a kol.: *Rozvoj socialistického způsobu života pracovníků v zemědělství*. Průběžná závěrečná zpráva. Praha, VÚEZVŽ 1983.
- Krůček, Z.: *Rízení sociálního rozvoje a formování životního způsobu pracovníků v zemědělství*. Zemědělská ekonomika 1982, č. 9.
- Kulagina, Z. J.: *Soviet government's policy towards private plots: description and social results*. Novosibirsk, Proprint 1983.
- Linhart, J. — Gabai, J., — Rak, V.: *Způsob života pracujících vybraných pražských průmyslových závodů (sonda ve dvou závodech ZPA)*. Závěrečná zpráva. Praha, Ústav pro filozofii a sociologii 1982.
- Ryvkina, P. B.: *Образ жизни сельского населения*. Novosibirsk, Nauka 1979.
- Vítečková, J.: *Výzkum časových rozpočtů jako nástroj sociální analýzy*. Sociologický časopis 1976, č. 5.

Резюме

З. Кручек - П. Кон - Г. Гудечкова - В. Майерова-Харитонова: Развитие социалистического образа жизни работников сельского хозяйства

Формирование социалистического образа жизни работников сельского хозяйства в значительной мере обуславливают процессы выравнивания различий между сельским хозяйством и промышленностью, между городом и деревней, процессы сближения жизненных условий основных социальных классов — рабочих и крестьян. На изменения в образе жизни особенно выразительно повлияли перемены в отношениях собственности, перемены в разделении труда и в кооперации, процесс внедрения научно-технического прогресса а также перемены в уровне образования и квалификации земледельцев.

На современном этапе развития отдельные условия и факторы, детерминирующие конкретные жизненные формы и проявления земледельцев, составляют расчлененную систему, составные части которой действуют относительно автономно, причем активное ядро системы составляют личные социальные и демографические характеристики земледельцев.

Особенно важную область образа жизни представляет работа в общественном производстве, для которой в сельском хозяйстве характерны некоторые специфические черты, связанные с длительностью рабочего дня и его структурой, с природными и некоторыми иными условиями труда а также с содержанием труда, которые весьма противоречиво отражают процессы индустриализации сельскохозяйственного производства. Все это влияет на восприятие и оценку своей работы земледельцами а также на другие условия и сферы их жизни.

Значительное влияние на формирование образа жизни имеет личное хозяйство в связанное с ним натуральное потребление, которые составляют специфическую сферу жизни в сельском хозяйстве и в деревне. Наряду с бесспорно положительными результатами в снабжении населения продовольствием, работа в личном хозяйстве имеет также некоторые отрицательные последствия для формирования образа жизни, связанные прежде всего с ограниченной возможностью (главным образом вследствие недостатка времени) заниматься другими деятельностями желательными в общественном и индивидуальном плане.

Для жизни работников сельского хозяйства характерен сравнительно меньший объем вне рабочих деятельностей и досуга. Свободное время здесь в большей мере вяжется с семьей и поселением, большое распространение здесь имеют более простые деятельности досуга. Быт здесь сильно детерминирован условиями сельского поселения. Тем не менее в обыденной жизни сельскохозяйственного населения весьма действуют городские образцы жизни, проявляющиеся в жилищных сторонах быта, в одежде, в материальном уровне домашнего хозяйства, в требованиях к общественной и культурной жизни, с их положительными и отрицательными сторонами.

Summary

Krůček Z. — Kohn P. — Hudečková H. — Majerová-Charitonová V.: Development of the Socialist Way of Life of Workers in Agriculture

The formation of the socialist way of life in the agricultural population is substantially determined by processes of eliminating socio-economic differences between agriculture and industry, between town and country, by the homogenization of living conditions of the basic social classes — workers and farmers. Of greatest consequence for the changes in the way of life were transformations in ownership relations, transformations in the division of labour and cooperation, the process of penetration of scientific and technological progress, and changes in the educational and qualification level.

In our time, individual conditions and factors forming the farmers' concrete life manifestations are operating in a heterogeneous system whose separate areas are acting relatively independently of one another and whose active centre is formed by personal, social and demographic characteristics.

A particularly important area of the way of life is work in social production which, in agriculture, has its own specific features especially in the duration of work and its time distribution, in natural conditions and in other working conditions, and — last but not least — in the content of the work performed, contradictorily reflecting the industrialization processes in agriculture. This projects itself in the experience and evaluation of the work performed as well as in other conditions and spheres of life, and vice versa.

Of major importance in forming the way of life is also personal farming and the natural consumption connected herewith which, in agriculture and in the country, represents a specific sphere of life. Besides indisputable positives in supplying the population with foodstuffs, work in personal farming has some negative consequences for the formation of the way of life, especially in connection with reduced possibilities (mainly time possibilities) to engage in other socially and individually desirable activities.

Characteristic of workers in agriculture is a smaller range of nonworking activities, especially of leisure activities. Leisure is more closely bound to the family and to the community; less demanding leisure activities are more abundantly represented. The way of „life after work“ is strongly determined by conditions of the country community. Notwithstanding, town patterns in housing and dressing, in the material standard of the household, in claims laid on social and cultural life — with both their positive and negative aspects — are making themselves felt in the everyday life of the agricultural population.